

Володимир Великочий (Івано-Франківськ)

ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА ЗУНР ЯК ЗАСІБ ПОГЛИБЛЕННЯ ВІДНОСИН МІЖ ВАТИКАНОМ ТА УКРАЇНОЮ

Двадцять століття в історії українського народу було одним з найбільш значимих, неоднозначних і суперечливих. Це стосується насамперед визначення стратегічного вектору національно-державного поступу українства, яке на початку минулого століття вперше за майже 350 років свого бездержавного існування задекларувало прагнення бути господарем на власній землі, прагнення об'єднатися в єдиній соборній сім'ї.

Українська революція 1917-1920 років в цьому контексті стала першим реальним кроком на шляху реалізації мрії. Вона поставила на порядок денний насамперед проблему виокремлення української нації, української держави серед сонму тих, які теж ставали на шлях власного державного будівництва, виходили з-під влади двох великих європейських монархій — Австро-Угорської та Російської. Перебуваючи в складі різних не лише територіально, але й за суттю свого політичного режиму імперій, так звані підросійська й півдавстрійська частини України розвивалися головню в руслі тих соціально-економічних та суспільно-політичних обставин та процесів, що мали місце в цих державних утвореннях.

На теренах Галичини, Буковини та Закарпаття у жовтні 1918 року виникла, а в листопаді цього ж року була конституйована Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР). Вона проіснувала територіально до 16 липня 1919 р., а дипломатичну боротьбу за визнання права на державне існування продовжувала аж до 14 березня 1923 року — до рішення Ради послів Антанти про передачу території Галичини в підмандатне управління Другій Речі Посполитій. У січні 1919 року відбулася за обопільної ініціативи українських державних діячів ЗУНР та Директорії Української Народної Республіки (УНР) подія епохального характеру в історії укра-

інства – було проголошено злуку двох національно-державних утворень та об'єднання українського суспільства в єдине. Правда, на сьогодні ані історики, ані політологи, ані суспільствознавці не прийшли до єдиної думки з приводу визначення комплексу причин нереалізації цих ідей і підходів. При цьому чи не всі вони однозначно, як на один з головних чинників, вказують на зовнішньополітичний. Не вдаючись до детального розгляду цієї проблеми, оскільки вона, з одного боку, не є предметом нашого пошукування в даній статті, а з іншого – з цього приводу вже неодноразово було висловлено окремі думки і міркування¹, в тому числі і нами², зосередимо свою увагу на долі частини документів і матеріалів з історії ЗУНР, які складають вагомую частину її історичного й історіографічного спадку й доволі значимий сегмент джерельної бази до її вивчення.

Йдеться насамперед про документи й матеріали, які зберігаються сьогодні в архіві Українського католицького університету імені Святого Климента Папи під умовною назвою “Колекція документів ЗУНР”.

Загалом, найбільшою проблемою документальної спадщини ЗУНР, на нашу думку, є відсутність її територіальної та інституціональної концентрації. Має місце роззосередження джерельної бази ЗУНР не лише в різних архівах та архівних установах, а й в різних країнах. Це зумовлено “як особливостями долі самої ЗУНР, її діячів та активістів, так і розчленуванням українських земель у наступний період та еміграційними процесами, що поряд з сус-

¹ Україна соборна. Зб. наук. статей. – К., 2004. – Вип. 1; Україна соборна. Зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 1: Історико-політологічні та правові засади соборності й державотворення в Україні; Україна соборна. Зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 2: Соціокультурні, етноконфесійні та демографічні проблеми формування української нації.; Україна соборна. Зб. наук. статей. – К., 2005. – Вип. 2, ч. 3: Історична регіоналістика в контексті української соборності.

² Великочий В. Національне і соціальне в державотворчій діяльності В. Винниченка періоду Української революції 1917–1920 рр. // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Філософія. Політологія». – К., 2003. – Вип. 48; Великочий В. Проблема консолідації українських політичних сил Галичини за доби Першої світової війни в українській історіографії // Галичина: краєзнавчий та культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 2009. – №15–16.; Великочий В. Українська історіографія про значення і наслідки злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 року // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2008. – № 1 та ін.

пільно-політичними факторами зумовило специфіку формування центрів українознавства, архівного і бібліографічного фондів ЗУНР”³.

Проведений нами з допомогою методів джерелознавчої евристики пошук відповідних джерел засвідчує, що ні в одній з установ системи Національного архівного фонду України на сьогоднішній день ще не існує окремого фонду, не створено окремої колекції документів, які характеризувалися б цілісністю, глибоко і всебічно висвітлювали різноманітні аспекти виникнення, становлення та діяльності ЗУНР. Фонду чи колекції такого типу і рівня репрезентативності, наскільки нам вдалось встановити, фактично немає і за межами України. Це закономірний результат як зазначених вище факторів, так і специфіки функціонування архівних установ, вироблених архівознавством принципів та практики формування архівних фондів.

Однією з найбільш репрезентативних колекцій документів з історії ЗУНР, на нашу думку, є та, яка відклася в архіві Українського католицького університету імені Св. Климента Папи у Ватикані. Нам особисто довелося вперше зіткнутися з документальними матеріалами з цієї колекції в ході роботи над підготовкою збірника документів і матеріалів у 5-ти томах 8-ми книгах “ЗУНР: 1918-1923 рр.” в складі наукового колективу під керівництвом доктора історичних наук, проф. Олександра Карпенка⁴.

Досить цікавою є й історія того, як проф. О.Карпенкові вдалося дізнатися про існування архіву ЗУНР у Ватикані. Всі перипетії тих подій нами були описані в одній з наукових розвідок, присвячених вшануванню вченого як одного з корифеїв вітчизняної історичної науки⁵, його 80-річного ювілею.

³ Дерев’яно С.М., Панчук А.М. ЗУНР в українській історіографії // Укр. іст. журнал. – 1995. – №2. – С.29.

⁴ Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923 рр. : док. і м-ли. – Івано-Франківськ, 2001. – Т. 1 : Листопадава 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. – 584 с.; 2002. – Т.2. – 712 с.; 2005. – Т.3. – Кн.1. – 644с.; 2005. – Т.3. – Кн.2. – :80 с.; 2008. – Т.4. – 886 с.; 2009. – Т.5. – Кн.1. – 944 с.; 2011. – Т.5. – Кн.2. – 948 с.

⁵ Великочий В., Жерноклеев О., Волосянко Л. Олександр Юхимович Карпенко: івано-франківський період життя і творчості // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – 2001. – №5–6.

Так звана “ватиканська” Колекція документів ЗУНР має свою історію формування, а її доля, переміщення з Австрії до Ватикану, роль в цьому процесі служителів Української Католицької церкви — від архиєреїв до священників — описані в кількох наукових розвідках сучасних українських вчених⁶.

Якісна репрезентативність джерельної бази Колекції характеризується наявністю в ній чисельних за кількістю і різноманітних за видами і змістом документів та матеріалів: розпорядків, обіжників, постанов Диктатора, інформаційних повідомлень і розпоряджень Президіальної Канцелярії Диктатора та інших владних інституцій держави протягом 1919-1923 рр.; ноти протесту Президента УНР-ди до урядів Польщі та країн Антанти, Паризької мирної конференції та ін. з вимогою припинення окупації західноукраїнських земель інтервентами; матеріали української преси, що видавалась за розпорядженням Відділу преси і пропаганди Уряду Уповноважених Диктатора, виходила в таборах інтернованих вояків УГА в Чехословаччині тощо⁷. Значна частина з них була використана першим директором Архіву УКУ доктором Теофілем Горнікевичем під час підготовки ним збірника документів і матеріалів про події в Україні в 1914-1922 рр.⁸.

За свідченням проф. Карпенка О.Ю., який особисто у 1997 р. мав змогу працювати з матеріалами цієї колекції, вони і сьогодні знаходяться в такому ж стані зберігання, в якому вони були сформовані і поступили в архів. Тобто, при їх комплектуванні ще владними структурами ЗУНР була використана колишня австрійська система діловодства. Основною її відмінністю від існуючої тепер в Україні є те, що “документи в установах в міру їх надходження, не-

⁶ Палієнко М.Г. Архівна спадщина української еміграції: основні етапи формування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу у <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU>; Павлюк О.В. Архів уряду ЗУНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/ZUNR.php>;

⁷ Архів Українського Католицького університету ім. св. Климента Папи, ф. «Колекція документів ЗУНР», оп.1, од.зб. 10; 13; 21; 31; 44; 46; 54; 70; 77; 784 85; 88; 109; 303; 304; 306; 309.

⁸ Ereignisse in der Ukraine deren Bedeutung und historisches hintergrunde / Von T. Hornykiewicz.– Bd.1.– Philadelphia: W. Lypynsky Ost-Europasches Forschungs-Institut, 1966.–450 p.; Bd. 2.–1967.–484 p.; Bd.3.–1968.–704 p.; Bd. 4.–1969.–421 p.

залежно від змісту, реєстрували в журналі і відкладали згідно з присвоєною їм таким чином валовою нумерацією у великі зв'язки невідшуканих документів”, так званих фасцикулів⁹. Така система реєстрації, фондоутворення та зберігання документів є не лише методологічно застарілою з точки зору сучасного архівного будівництва, а й доволі непрактичною з точки зору використання. Тому нагальною потребою вважаємо є необхідність професійного опису та систематизації документальних матеріалів зазначеної колекції у відповідності до існуючих сьогодні принципів і вимог архівознавства.

Проблема реалізації цього завдання нами уявляється можливою лише в тому випадку, якщо документи і матеріали, що складають Колекцію документів ЗУНР у Ватикані, будуть передані Україні. Відповідно до чинних міжнародних угод, національного українського законодавства вона складає частку архівної україніки, культурної спадщини народу, яка повинна бути зосереджена на території його автохтонного проживання.

При цьому, враховуючи світовий досвід, малоімовірним є повернення до України оригіналів документів і матеріалів. Тож слід передбачити один з інших варіантів повернення на батьківщину її культурного спадку. На нашу думку, такий шлях було запропоновано й частково реалізовано професором Олександром Карпенком.

Маємо на увазі те, що слід створити страхові копії документів і матеріалів цієї Колекції: кожен з них, що входить до конкретного фасцикулу, слід було б скопіювати, засвідчити відбитком печатки УКУ імені Св. Климента Папа, здійснити початковий опис. А вже формування окремих справ за принципами архівного діловодства, що прийняті й застосовуються в Україні, більш ґрунтовний опис кожного документа можна було б здійснити в тому архіві, де буде зосереджено саму Колекцію.

Слід зазначити, що владні структури Ватикану ще наприкінці минулого століття зробили перші кроки в напрямку повернення зазначених культурних цінностей. Першим з них був власне гостинний прийом і створення умов для професійної роботи українського

⁹ Вайнбаум О.Т., Замновий П.В. Архівне будівництво в західних областях Української РСР // 3 історії архівного будівництва на Україні. – Харків, 1958. – С.94.

професора в Архіві УКУ, де він працював по 16-18 годин на добу. В результаті виснажливої праці вченому вдалося перекопіювати і засвідчити відбитками лише невелику децищу документів і матеріалів. Більшість з тих, що складають Колекцію, і до сьогодні залишаються якщо ще невідомими, то малодоступними для загалу вчених і широкого кола зацікавлених осіб.

Того ж року професором О.Карпенком у Ватикані було підписано угоду про співпрацю між Українським католицьким університетом імені Святого Климента Папи та Прикарпатським університетом імені Василя Стефаника для налагодження більш тісних міжнародних наукових контактів. У посольстві України в Італії професор вперше підняв питання про повернення на батьківщину Колекції документів ЗУНР¹⁰.

На цьому шляху важливою є подальша співпраця органів державної влади і управління України та Ватикану, які вже неодноразово демонстрували вміння домовлятися, працювати спільно. Вирішення цієї проблеми сприяло б і зміцненню їх авторитету, розширенню співпраці між народами, а найголовніше – збагаченню національної культурної спадщини України.

¹⁰ Великочий В., Жерноклев О., Волосянко Л. Олександр Юхимович Карпенко: івано-франківський період життя і творчості // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – 2001. – №5-6 – С.41.